

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№61
(19251)

2019 чылдың
июнь 6
четверг

Хүннүн үнери — 03:49
Ажары — 21:08
Хүн дурту — 17:19

Садар өртээ хостуг 12+

депутаттың ажил-албаны

КӨДЭЭ ЧЕРНИНҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Тыва Республика «Көдээ черни комплекстиг сайзырадыры» деп федералдыг күрүне программасын баштаган. Ооң дугайында Тыва Республиканың Дээди Хуралында Думазының депутады Лариса Шойгу болгаш Тываның Чазаа кожууннарның төлээлериниң кире-беле «Көдээ черлерни комплекстиг сайзырадыры» деп күрүне программасының сайгарылгазының аңаа хуралга чугаалашкан.

девискээриниң хөй кезии көдээ суурлар болгай деп, Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу демдеглээн.

Көдээ черге социал хандырылга, орук, транспорт харылзаа айтырыгларын база чурттакчы чоннуң амыдыралына таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула. Хөй тараа культураларын ажаап ап, мал чеми болур сигенни бөлөткөп алырга, зыт, сүт продуктулары-биле хоорай чурттакчыларын хандыраар арга тургустунар. Ол дээрже күрүнениң «Аыш-чем хандырылгасы-биле үзүктелиишкени болдурбазы» деп программаның база бир угланышкыны бо-дур. Ол дээш

көдээ ишчилерге өөрүп четтиргенивисти илередир-дир бис. Бистиң чуртувус Россия дээрзин депутат ужуражылга үезинде база чугаалаан.

Ук программа езугаар хөй түңнүг акша-хөреңги инвестициялар көрдүнгенин Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу тайылбырлаан.

Ындыг-даа болза берге айтырыглар база бар. Көдээ суурларның чурттакчы чону хоорайже көжүп кээп турар таварылгалар эвээш эвес. Ооң чылдагааны билдингир. Хоорай биле көдээ суурнуң чурттакчыларының деңгелиниң ылгалдыг болуп турарында. Ынчангаш көдээ ажил-агый адырынга чаа технологиялар дузазы-биле чаартылгалар негеттинип турар. Бо таварылгада, көдээ черге чаа технологияларны ажыглап билер эртем-билиглиг специалистер негеттинип турарын Лариса Шойгу база демдеглээн. «Көдээ черни комплекстиг сайзырадыры» деп федералдыг күрүне программасының ачызында чурттакчы чонну көдээ суурларже хаара тудуп, хөй акша-хөреңгини инвестицияларны кирири чугула.

Мындыг программаның төлөвилелин ажылдап кылыр дугайында айтышкынны Воронеж хоорайга май 21-де болган «Чаңгыс демниг Россия» партиясының көдээ депутаттар-биле ужуражылгазының соонда чурттуң Президентизи Владимир Путин даалганы бергенин Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу база чугаалаан.

Ооң-биле чергелештир 2025 чылдан эгелээш, «Көдээ черниң чаа омур-хевирин» деп федералдыг программа база ажылдап эгелээрин Лариса Шойгу дыңнаткан.

Владимир АНТОНОВ.

Хүннүн медээлери

СОҢГУЛДАЛАР СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ ЭРТЕР

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыгыжының депутаттарының Соңгулдалары 2019 чылдың сентябрь 8-те болур. Бо айтырыгга хамаарыштыр Дээди Хуралдың 10-гу сессиязының он бирги ээлчег чок хуралынга доктаалды хүлээп алган.

КОМБИНАТ КҮРҮНЕ ЧАГЫЫН КИИРГЕН

«Тувакобальт» комбинадының артынчыларын айыыл чок шыгжаар талазы-биле күрүне чагыын Тыва Республика кириген. Чеди-Хөл кожуунуң Хову-Аксы суурга 1970-1991 чылдарга чедир бүдүрүлгениң ажылдап турган үелеринде чөс, никель болгаш кобальт холумактыг үндүрген артынчыларының айыыл чок шыгжамырын тургузарына 120 сая рубль негеттинип турар.

ЮРИЙ ЧАДАМБА – «ЕНИСЕЙ СИБИРИНИҢ» ТИИЛЕКЧИЗИ

2018 чылда Тываның күрүне университетиниң юридиктиг факультетиниң доозукчузу, Томск университетинде магистратурада «Күрүне болгаш муниципалдыг эрге-чагырга» деп угланышкын-биле өөренип турар Юрий Чадамба «Енисей Сибири» деп дээди эртемниг кадрлар четчелээр мөөрейниң тиилекчилериниң аразынче кирген. Бо мөөрейже Сибириниң регионнарындан, ооң иштинде Тывадан ниитизи-биле 2 муң хире билдириишкиннерни кириген турган. Түңнелинде, 100 кижини шилип алган.

ШПАРГАЛКА ДЭЭШ 141 КИЖИ ТУТТУРГАН

ЕГЭ азы чаңгыс аай күрүне шыггалдаларын дужаар чурум шыңгы болгаш чурум үрээшкиннерин ол дораан илередиптер аргалыг. Бүгү Россияга күрүне экзамениниң үезинде шпаргалка ажыглааны дээш, 141 школачыны туткан. Шынчы эвес доозукчуларның шыггалда дужааган түңнелдерин казып кааптар, а боду ЕГЭ-ни чүгле бир чыл болгаш дужаар апаар.

«АЗИЯ ТӨВҮНДЕ» ПУШКИН

Бөгүн июнь 6-да Улуг орус чогаалчы Александр Пушкинниң төрүттүнген хүнү. Кызылда Тываның төпчүткен библиотека албан чериниң ажылдакчылары «Азия төвүнде» Пушкин, «Пушкин болгаш ооң маадырлары» деп бо чылын чарлаттыг-ган Театр чылы болгаш Орус дыл хүнүнге тураскаадып, Кызылда Ленин кудумчунда Пушкин аттыг библиотекадан эгелээш, Дээди Хуралдың оран-савазынга чедир кылаштажып эртер театржыткан парад болгаш Пушкин, Лермонтов, Есенин аттыг ном саңнарынга школачыларга уран номчулга, «Тоолдар шагы», крючок-биле аргырының мастер-класстары дээш оон-даа өске хемчеглерни эрттирер.

Чагыдылга-2019

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮТ СОЛУН

«Шын» солуннуң 2019 чылдың чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында бо хүннерде чоруп турар. Ынчангаш «Шын» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеристи, номчукчуларывысты кыйгырдывыс! Эргим эш-өөр! Ынак солунунарны бажындан-даа үнмейн, чагыдып алыр чаа арга база тыптып келген. Чүс-чүс километр

ыракта чурттап турар чоок кижилеринерге, эштеринерге бөлек кылдыр, podpiska.pochta.ru сайтыны таварыштыр солунну чагыдып берип болур силер.

Юридиктиг организацияларга ийиги чартык чылдың чагыдылгазы июнь 10-га чедир уламчылаар, хууда чагыдыкчыларга — июнь 20-ге чедир уламчылаарын дыңнадып тур бис. «ШЫН» СОЛУННУ ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР!

	ИНДЕКСТЕР	1 айда	3 айда	6 айда
Хууда чагыдыкчылар	П6855	167,39	502,17	1004,34
Бүдүрүлгелер болгаш организациялар	П6860	175,44	526,32	1052,64
Редакциядан чагыдарга	—	96	288	576

Солун дамчыштыр чарлалдар, байыр чедириишкиннерин төлөвирлиг кылып болур.
Электроннуг почта: reklamashyn@mail.ru. Тел. 8-923-552-20-70.

Солунну чиик өртөккө чагыдып алыр арганы эрттирбе! Чагыдылгаже далаш!

Чазак Даргазы социал четкилерде

ҮСТҮҮ-ХҮРЭЭГЕ ЭЛЭЭДИЛЕРНИҢ ДЫШТАНЫЛГА ЛАГЕРИ

Эрткен хүннерде Чазак Баштыңы Шолбан Кара-оолдун социал четкилерде бижээн медээзи чамдык кижилерни бодандырган, чамдыктарын өөрткен, чүвениң утказын билбээннери айтырыглар салырынга өйлөшкөн. Үстүү-Хүрээниң чанынга Россияда алдаржаан «СИРИУС» деп Сочиде уругларның өөредилгө төвүгө дөмөйлөшкөк төп дугайында чугааның эгези салдынгандыр деп бурунгаар көрүштүг улус чугаалажып турар. Чондан кирген саналды деткээнин Шолбан Кара-оол мынчаар бижип турар:

«Май 30-де амы-хууда хүлээп алышынымга хөй чылдарда ном саңында ажилдап турар Чадаана хоорайдан Алена Юрьевна Сат кээп чораанын чугаала-вайн баргандыр мен. Ол келгеш, берге кижизидилгелиг назы четпээннери эки талаже ээлдирип алырынга сарыг шажынның лама башкылары кончуг дээштиг салдарлыг-дыр дээн эскериглери-биле үлөштү. Оларның биле лама башкыларның ужуражылгалары болгаш кады кылып чорудуп турар ажилдары, эрге-хоойлу ажилдакчыларына көөрдө дээштиг болуп турар. Лама башкыларны хүндүлээр, оларга дузалажыксаар, ажил-агыйга-даа өөренип ап турарлар. Ынчангаш Алена Юрьевна Үстүү-Хүрээге республика чергелиг элээди оолдарга чайгы дыштанылга лагери

азы комплекс тургусса кандыгыл деп саналдады. Корум-чурум үрээшкенинче колдуунда кылып чүве чогуңдан оолдар кирип турар. А бо таварылгада кадык-шылгага-даа эки. Ламаларның чагыг-сөгүн дыңнап, ажилга өөренип, спортка хандыкшылы-даа быжыгар.

Ону дыңнап олура, Үстүү-Хүрээниң чижек-дүрүзүн кылып турган үевисти сактып келдим. Ынчан болза хүрээ чанынга спортчу школа турар черни база кирип турган-на болгай бис. Спортчу лагерь — эки бодап-дыр. Кезээде, билбес эвес бис, ажилчы холдар чедишпес болур болгай. Мен бодаарымга, аңаа бүдүн чыл дургузунда ажилдаар школачылар лагерин кылып болза ажырбас боор, ол культура төвү болур. Маңаа идепкейжи кижилер херек апаар-дыр. Үстүү-Хүрээни долгандыр сизген кезип болур черлер бар. Кышкы үеде мал-даа одарладып болур. Ында девискээрниң чамдык кезии хуу кижиниң өңчүзү болуп турар. Чоорту туристер, чүдүкчү чон хаара тударына кончуг таарымчалыг чер болуру магат чок. Тус чер чагыргазының бодалы, ол теманы ам-даа сайзырадыр бодап турар.

Өөредилгө яамызынга чондан кирген бо санал-оналды өөренип көргөш, кем-херек үлгедиишкенин болдурбазы-биле баш удур чорудар хем-чеглер программанынче кирип тургаш боттандырар даалганы бердим. Дыка улуг хемчээлдиг сан-түн, тудуглардан эгелээн ажыг чок. Чүү-даа чүвени бичилеп эгелээр, 100-120 олуттук, эгезинде чайгы дыштанылга лагери, оон чоорту ол чыл дургузунда үзүктөл чок ажилдаар чурумче шилчип болгай. Силер чүү деп бодаар силер?»

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медаль-биле

Чойганмаа Тюлюшова Ламаны — «Сукпактың кырганарга болгаш инвалидтерге тускай интернат бажыңы» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң директорун шаңнаар.

Тыва уксаалыг аъттары сурагжыдып, улусчу өзү-чаңчылдарны болгаш чылгы мал херээниң культуразын кадагалаарына база деткиринге кириген ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг чылгы мал өстүрүкчүзү» деп хүндүлүг атты

Омак Денгей-оолович Оор-жакка — «Тыва Республиканың В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры» күрүнениң бюджеттиг албан чериниң вахтер-таңнылынга,

Кадык камгалаал системазына кириген ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалаалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Раиса Очур-ооловна Моңгушка — «Өвүрнүң кожуун төп эм-

нелгеzi» Тыва Республиканың күрүнениң бюджеттиг кадык камгалаал албан чериниң участоктун педиатр эмчизинге,

Культура болгаш уран чүүл адырынга кириген ачы-хавыязы, хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың культура-зының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Саида Чамыяновна Бюрбюгө — «Мерген-Херел Моңгуш аттыг районнуң культура бажыңы» Чөөн-Хемчик кожууннуң муниципалдыг бюджеттиг албан чериниң директорунга,

Чойганмаа Сарыг-ооловна Доңгакка — «Ч.Артай-оол аттыг культура бажыңы» Мөңгүн-Тайга кожууннуң чагыргазының муниципалдыг бюджеттиг албан чериниң улусчу театрының режиссерунга,

Галина Ивановна Спиринага — «Надя Рушева аттыг бичии уругларның уран чүүл школа-зы» Кызыл хоорайның немелде өөредилгениң муниципалдыг бюджеттиг албан чериниң хөгжүм салбырының фортепиано класының башкызынга,

Дугул-оол Хертекович Чамбалга — «Мугур-Аксының бичии уругларның уран чүүл школа-зы» Мөңгүн-Тайга кожууннуң немел-

де өөредилгениң муниципалдыг бюджеттиг албан чериниң хөөмей класының башкысы, Өзүп олурар салгалдык зидеринге болгаш өөредкирген ачы-хавыязы бичии чылдарда ак сеткилдиг дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» дүлүг атты

Алевтина Адышова дарга — Эрзин кожууннуң Даг суурнуң «Дамыра» уруглар сады школа негиздөөчүсү, четпээн уругларның муниципалдыг бюджеттиг өөредилгениң албан чериниң кижизип башкызынга,

Хөй чылдарда ак сеткилдиг болгаш идепкейлиги ниитижи ажил-чоруду дээш Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы дүлүг атты

Михаил Сентябрь Моңгушка — «Тыва Республиканың Культура яамызының эт-хөрөңгү талазы-биле агый эргелели» күрүне бюджеттиг албан чериниң специализинге,

Николай Седен-Дамба Сатка — күш-ажылдың хоорай тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ
Кызыл хоорай
2019 чылдың май 30
№110.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың доктаамал үнүп турар ниитилел-политиктиг парлалга солуннарына чагыдылга кампаниязын организастаарының дугайында

2019 чылдың май 20 № 228-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның 2013 чылдың октябрь 8-те №583 доктаалы-биле бадылаан «2014-2020 чылдарда массалыг информация чепсектерин болгаш информациялыг ниитилелди сайзырадыры» күрүне программасына дүүштүр, Тыва Республиканың Баштыңының, Тыва Республиканың хоойлужудулга болгаш күүсекчи эрге-чагырга органның, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының дугайында медээлерни хамаатыларның алыр эргелерин хандыраары-биле база ол ышкаш хөй-ниитиниң, социал-экономиканың, культураның, спорттун болгаш ниитилелде өске-даа болуушкуннарының дугайында долу хемчээлдиг медээлерни хамаатыларның алыр эргезин боттандырар сорулга-биле:

1. Тыва Республикада доктаамал үнүп турар ниитилел-политиктиг парлалга солуннарына чагыдылга кампаниязын организастаар талазы-биле

Комиссияны (дараазында Комиссия деп бичип тургузар болгаш ооң кежигүннерин бадылаар)

2. Тыва Республиканың доктаамал үнүп турар ниитилел-политиктиг парлалга солуннарына чагыдылга кампаниязын организастаар талазы-биле Комиссияның дүрүмүн бадылаар.

3. Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның удушчулары, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының тус чер бот-башкарылга органның биле кады чагыдылга кампаниязының үезинде медээ-тайылбырлыг ажилга ведомстволар хамааржыр албан черлериниң удуртукчулары болгаш хамаатыларның идепкейлиги киржилгези чедип алыр.

4. Укайтышкынның күүселдезинге контрол бодумга арттырдым.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазына оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРА

Тыва Республиканың Чазаның 2019 чылдың май 20-де № 228-р айтышкыны-биле бадылаан

Тыва Республикада доктаамал үнүп турар ниитилел-политиктиг парлалга солуннарына чагыдылга кампаниязын организастаарының талазы-биле Комиссиязының тургузуу

М.В. Тунев — Тыва Республиканың Чазаның оралакчызы, Комиссиязының даргазы;

Р.В. Грицюк — Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа талазы-биле сайыды, дарганың оралакчызы;

Ч.А. Дапик — Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызының ном үндүрериниң болгаш полиграфия, массалыг информация чепсектериниң хөгжүлдээниң килдис даргазы, секретарь;

Э.С. Лифанов — «Тываның журналистер эвилели» регионалдыг хөй-ниити организациязының даргазы (дугуржулга өзүгаар);

К.К. Монгуш — «Издательский дом «Тыва медиа-групп» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чери «Шын» солуннуң килдис редактору;

У.В. Насюрюн — Тыва Республиканың Информа-

тизация болгаш харылзаа яамызының сайдыы бирги оралакчызы;

Н.А. Соднам — Тыва Республиканың Чазаның Баштыңының оралакчызының секретариат удушчузу;

Р.В. Тас-оол — «Издательский дом «Тыва медиа-групп» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чери «Тувинская правда» солуннуң килдис редактору;

Ю.В. Тас-оол — Тыва Республиканың Чазаның Аппаратының болгаш Тыва Республиканың Администрациязының медээ-политиктиг департаментизиниң даргазының оралакчызы;

В.Э. Чанзан — «Издательский дом «Тыва медиа-групп» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чериниң директорунун хүлээлгезин күүсөдип турар

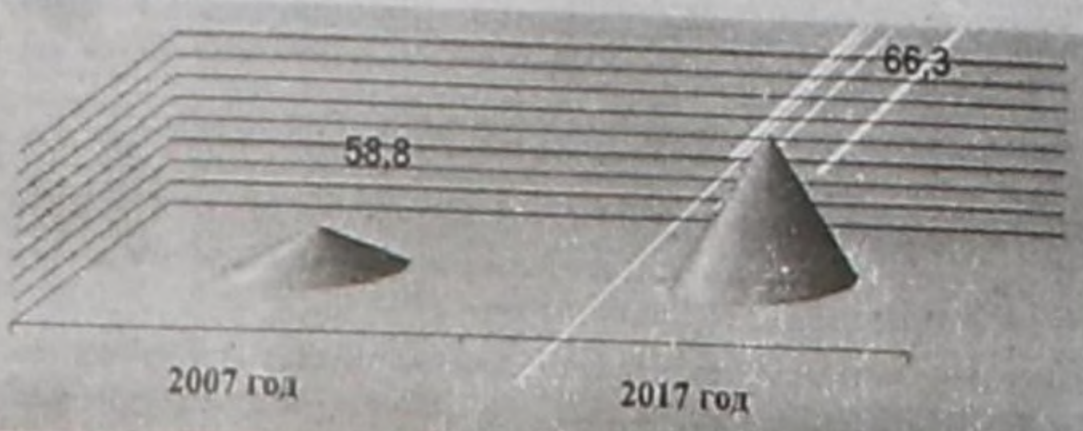

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ТӨЛӨВИЛДЕР ОФИЗИ

ДЕМОГРАФИЯ

ХҮННҮҢ САН-ЧУРАГАЙЫ

10 чыл дургузунда республиканың чурттакчыларының назыны 7,5 чыл улгаткан

2007 год

2017 год

Чазак Отчедунга хамаарыштыр

Май 31-де Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Дээди Хуралга Тыва Республиканың Чазаның 2018 чылда чорудулгазының дугайында отчедун берген. Ол урууга хамаарыштыр депутаттар үзел-бодалын эрткен.

Солангы Тамчай, Тываның Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаты:

Башкылаашкын ажилдаарының шалың төлөвирингенин — 2018 чылда өөргө адырында эң чугула кылдыр санаар мен. Россия Федерациязының Президентизиниң “май” чарлыкта-күүседиринге ол чугула. ТР-Чазак база Саң-хөө яамызы ажилды кылган. 65 муң никчилиг республиканың школазында 10 муң ажыглар ажилдап турар. Тыва-урттакчы чонунуң элээн кедир. Чазакта төлөвилелдер дуун ийи чыл хире дээштиглап турар.

Дангыя “Чедишкынниң доо-ам болза “Чедишкынниң никчи” төлөвилелди онза-емдеглекседим. Республиканың отчедунда ону база лады. Өөредилгениң шы-н экижидери — ооң кол со-зы. Өөредилгениң шынары ыл иштинде экижээн, амгы доозукчуларның 95 хуузу мак школа доосканының статтарын ап турар. Ол ТР-ниң Өөредилге бол-эртэм яамызының улуг-дыр. Школа назыны чет-аза школа өөредилгезиниң нгирин чедип алыр та-биле төлөвилелдер эки-дап турар. Уруглар сад-нга 17 немелде тудугну төлөвилелди 2018 чылда-ен. Улуг-Хем кожуунуң ал суурда аграрлыг ли-ажылгалда кириген, ол-ышыкында ажилдар 2024 чедир уламчылаар.

18 чылда өөредилге албан-риниң материал-техникти-зы элээн чаарттыңан, 40-аны дериг-херексел-би-тчелээн. Чазак ажилын-рның мага-бот кадыкшыл-не угландырып, “Уруглар

садтарынче хүреш” төлөвилелди ажилдаткан.

Он-он уруглар садтарын-да спортчу маттарны садып салганын Тываның Баштыңы бөгүн чугаалады. 2030 чылга чедир хөгжүлдө стратегиязынга даянган ажилдар чыл санында чоруп турар. Ангара бульварын-да 820 олуттук, солагай талакы дачаларда 825 олуттук, Ак-Эрик база Кызыл-Хая суурларда чаа-школалар тудуу 2018 чылдың төнчүзүндө эгелээн.

Виталий Бартына-Сады, ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) айыыл чок чорук, корум-чурум болгаш кызыгаар айтырыгларының талазы-биле комитет даргазы:

— Шолбан Валерьевич боду

база Чазактың күженишкын-нери-биле Тываның социал-эко-номиктиг хөгжүлдө айтырыгларын сайгарган үнүүшкүннүг ху-ралды Россия Федерациязының

Чазаның төлээлериниң эрттир-генин бо Отчеттан онзалакса-дым. Ооң эгези ам чаа-ла звес, а 2018 чылда-ла салдыңан. Шудургу ажилдың түңнели бөгүн көскү. Экономиктиг хөгжүлдө сайыды Максим Орешкин баш-таан комиссия, улуг делегация кээп чораан.

Ол хуралдың протокол шиит-пирлери адырлар болгаш угла-нышкыннар аайы-биле хе-вирлеттинген. Ол дээрге дыка улуг ажил-дыр деп, мен-даа, соңгукчуларым-даа санап турар. Ол бүгү боттаны бээрин шупту күзеп турар бис. Комиссия кел-гени-биле ол дораан бүдө бер-бес. Чүү дээр ийик бис, “бутту кириштирер” херек. РФ-тиң Ча-заандан документ үнген соонда, Чазак Даргазы Дмитрий Анато-льевич Медведевтиң адын сал-дырттырар дээш, яамыларга, ве-домстволарга күженишкынниг ажилдаар апаар.

Шолбан Валерьевичиниң адааны ол угланышкыннар деткимчени ап, улаштыр ажил-даары-биле чогуур документиже кирер боор. Ооң эң колу — демир-орук тудуу. Ол ажилды шагда-ла эгелээр бодаанын билер бис.

Демир-орук тудуу, хөгжүлдө-ниң аңгы-аңгы угланышкынна-рынга ажилдар республикаже хөй кижилерни эккээр. Специа-листтер кээр, чурттакчы чоннуң саны өзер. Ынчангаш чоннуң хоойлу езугаар сонуургалда-рын камгалаарынга, хөй-ниити корум-чурумун, хамаатыларның айыыл чок чоруун хандыраарыга белен болур ужурлук бис. Бо-чылын Россияда ажилдакчылар санын кызырары көрдүнген бол-за, биске канчаарлы? Биске ол хамааржыр бе? Ынчалдыр-ла, бисти кызырып каапкан болгай. Ооң мурнунда 400 ажилдакчы кызырылдага таварышканын сактыр боор силер. Кызыгаар 6-кожуунга иштики херектер кил-дистери турган болза, ам ында салбырлар бар. Ажилдакчылар саны каш катап кызырылган.

Ажилдап кылган болгаш хүлээп алган шиитпирлер-биле кады, хөй-ниитиниң корум-чуру-мун база хамаатыларның айыыл

чок чоруун хандыраар болгаш хайгаарар талазы-биле пункт аңгы одуругга бижиттинер ужур-лук деп санаар мен. Ынчангаш ындыг айтырыгны салырымга, Шолбан Валерьевич ооң-биле чөпшээршти. ИХЯ-ның штаттыг санын кызырганы-биле дыка хөй девискээрлер “куруглаан” деп база катап чугаалайн. Шолбан Валерьевич 2018 чылдың де-кабрьда Дээди Хуралга берген бодунуң айыткалында муниципалдыг милицияны тургузары чугула деп демдеглээн чүве. Тываның Юстиция яамызы-биле парламент ол угланышкынга кады ажилдап, тус черниң ми-лициязын тургузар дугайында хоойлу төлөвилелин тургускан.

Алдын-кыс Конгар, Тыва-ның Дээди Хуралының (парламентизиниң) энергетика, тудуг, транспорт болгаш ЧКА талазы-биле комитет даргазы:

— 2018 чылда Чазактың ажил-

чорудулгазының отчедун болгаш 2019 чылда кылып чорудар ажилдарын сайгарып көрдүвүс. Бистиң комитет ук стратегияны бүрүнү-биле деткип, чамдык сорулгаларны боттандыраары-га албан киржир. Аңгы-аңгы угланышкыннарны өөренип шиңгээдир нормативтиг эрге-хоойлу актылары, хоойлулар бисте хөй. Субъект баштыңы болур удуртукчунуң бодунуң ролундан эгелээш, параметрлер болгаш көргүзүлгөр аайы-биле ажилдың шынарынга демдек салырын ол бүгү хоойлуларда, чогуур документиленде айткан. Ооң иштинде адырларның шы-

нарынга демдекти база. Керээ-биле ажилдап турар удуртукчу ажилдакчыларга база.

Күрүнеде контроль систе-мазы ажилдап турар. Чазак отчедунуң мурнунда, бистиң контроль системаның анализ-тээни болза, Россия Федерация-зынга хамаарыштыр алырга, Тываның Чазак элээн бурунгаар-лап, эки ажилдаанын көргүскен. 2018 чыл эки үре-түңнелдерни көргүскен. Ынчангаш 2019 чылда салдыңан сорулгалар дыка улуг. Делегей деңгелинде үнүп кел-ген чамдык төлөвилелдеривис республиканың политиктиг-даа, экономиктиг-даа хөгжүлдесинде дыка шыңгы чад эгелээн ду-гайында боданырынче бисти албадапкан.

Тыва чурттар аразының тран-спорт инфраструктуразында уг-шигни тургузуп, харылзааны хөгжүдериниң эгезин салган. Ол дээрге Азия регионунда сайыраңгай чурттар, күштүг технологиялар-биле ажилдаа-рынга, республиканың биче бизнестин, улуг инвестиция тө-лөвилелдерин хөгжүдеринге идигни бээр демир-орук тудуу-дур. Бирээде ол, Ийде, Эконо-миктиг хөгжүлдө яамызы база Сибирьниң МРСК, шупту яамы-лар-биле кады ажилдаар чугу-ла угланышкын — регионун энергетика күчүзүн хандыраары болур. Ооң түңнелинде, ында херектел чечел, каш мегават-тарга дээш, шупту инвестиция төлөвилелдерин санаар, ол дээрге комбинаттар тудуундан эгелээш, бистиң дыка хөй со-циал объектилеривиске че-дир улуг төлөвилелдеривис болур, ынчап кээр оларның четкизи каш катап өзе бээр. 2020 чылдарың эгези — эне-ргия херек технологияларны, эртем-техниктиг депшилге че-дишкыннериниң чылдары апарып, электроэнергетиканы хөгжүдөр чугула айтырыглар-ны шиитпирлээриниң чадазы болур. Чазавыстың ажилын үнелеп, чоокку чылдарда че-дишкынниг кады ажилдажыл-ганы күзедивис.

gov.tuva.ru

нь 2-де Тывага бирдугаар-г тыва ча адар маргыл-ткен. Тываларның бурун-н ойнап чораан чараш-и-мөөрейин найысыл-рак эвесте Тос-Булакка-рген. Аңаа 15 эрес-каш-пар киришкен. Хей-аът-ер, тура-сорук быжыкты-маргылдаага Т. Дулуш-Тываның Чазаның хөгжүм оркестриниң ш “Саян” ансамблиниң чүлери база Респуб-ың тыва национал ча-федерациязының кежи-ри эрес-кашпагайын-кеннер.

Маргылдааны Т. Дулуш аттыг-ың Чазаның үрер-хөгжүм-ри, “ТР-ниң тыва үндезин-ар федерациязы” база-ың үрер-хөгжүм ниитиле-ниң Культура яамызының-чези-биле организастан-ген.

Дугаар эрттирип ту-чараш адаан-мөөрейге-профессионал каска-үгү-российжи “Конкур-ациязының президентизи, овка маргылдааларының-дызы: Олунга

Аъттыг ча адар маргылдаа

ЭРЕС-КАШПАГАЙЛАР МӨӨРЕЙИ

Аъттыг ча адар спорт федера-циязының президентизи Сергей

Мергени, ча адар спорттун мас-тери, үндезин урянхай ча-согун

баштаар чериниң даргазы Көк-оглу Бямбажав олар кээп кириш-кени онзагай солун болган.

Маргылдааны үрер-хөгжүм оркестриниң хөгжүмчүлери аъттыг оюн-күүселдези-биле ажиткан. Хөгжүмчүлериң күү-селдезиниң соонда маргылдаа-же чалаткан эксперт, чаңгыс чер-чурттууус Орлан Монгуш джигитовканың көрүштүг, чараш аргаларын база Моолдун Мер-гени Көк оглу Бямбажавтың ча адарының аргаларын көргүскени маргылдааны көрүп келгеннери аажок сонуграткан.

Маргылдааның дүрүмү езугаар киржикчилер 90 метр хемчээлге (дистанция) аъттыг халытпышаан, 3 караны 14 се-кунда дургузунда адар ужурлук. Киржичи бүрүзүңе 3 шенелдени берген. Тиилекчини алган балл-дары-биле илереткен.

Маргылдааның кол судьязы Сергей Одинокоев киржикчилерге мастер-классты эрттирген. Ол

көрдүнген хемчээлди 8 секунд иштинде эртиптер рекордун ка-таптааны онзагай. Бир онзалап демдеглээр чүүл — ол рекор-дун мунуп көрбээни чаа аътка көргүскени.

Тыва чоннуң шаг-төөгүдөн ук-талган бо чараш мөөрейинге эң-не тура-соруктуг, шылап-турбас, арга-мергежилдиг, угаангыр эр-лер киржир дээрзин бо маргыл-даа бадыйтаан. Маргылдааның киржикчилери тыва тоолдарның маадырлары экер-эрес эрлер дег аът кырынга быжыг туттунуп, кара адарынга эң-не шалыпкы-нын көргүскеннер.

Маргылдааның түңнелинде Республиканың тыва нацио-нал ча адар федерациязының кежигүнү, Культура яамызының ажил-агый удуртукчызы ажилдакчызы Сылдыс Мон-гуш тергидээш, бирги черге төлөптүг болган. Ийи дугаар черни үрер-хөгжүм оркестриниң хөгжүмчүзү Леонид Достай-оол, үшкүзүн оркестриниң дирижеру база саксофон ойнакчызы На-чын Донгак алганнар. Тиилекчи-лери акаша шаңналдары база суй белектер-биле шаңнаан.

Алдынай СОЯН.

Үш дакпыр байырлал

САКА ДАВА — ЭКИ ҮҮЛЕ
МӨӨҢНЭЭР АЙ

Будда Шакьямуни Бурганның чуртталгазында үш кол болушкун: Төрүттүнген, Чырык угаан четкен болгаш Паринирванаже чорутканы-биле холбашкан Сака Дава ыдык айны бистиң республикага 2015 чылда бир дугаар өзүлалын эрттирген. Ынчан ыдыктыг айда Тываның чурттакчылары «Ом мани падме хум» мантраны 1287000 катап номчаан.

Тываның Камбы-ламазы Лопсаң Чамзы ыдык айның түңнелдериниң дугайында кыска интервьюну бистиң корреспондентивиске берген.

— Башкы, 2015 чыл Тываның төөгүзүндө онзагай арынны ажыткан болгай. Республиканың чурттакчыларына Сака Дава байырлалының бешки чылында Цеченлинг төп хүрээниң ламалары кандыг хемчеглерни эрттирген ирги?

— Байырлалды чайның башкы айының азы чылдың дөрт дугаар айының 15 чаазында ай санаашкыны-биле демдегледип эрттирип турар. Бо чылын ыдыктыг ай майның 5-тен эгелээш, июнь 3-те төнгөн. Цеченлинг төп хүрээниң ламалары беш бөлүккө чарлып алгаш, Тываның бүгү кожууннарын кезип, республиканың чурттакчы чонунга Сака Дава айын байырлаарының кол утказын тайылбырлап, судурларны номчаан. Мен бодум Чөөн-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл, ыраккы Тожу, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл кожууннарга четтим. Чон бисти бедик көдүрлүүшкүнүг уткуп, ыдык айның дугайында тайылбырны чон улуг сонургал-биле хүлээп, дыңнаан.

Ом муни муни маха мунне соха — Будды Шакьямуниниң мантразы Чырык угаанны тайылбырлап турар. Ону доктаамал номчуур болза, чырык угаан байдалынче чоокшулап, сагыш-сеткил оожургалып, ийрээлдер доктаап, Будда Шакьямуни Бурган-биле харылзааны тургузарының аргазы тыптыр. Чүдүкчүлеривис ук мантраны доктаамал номчуп турары өөрүнчүг.

Ыдык айда арагалаарын, тааклы тыртарын, зыт аймаа чиирин, кара, бак сестер эдип, хыйланын хоруп, багай бодап бодаарын, амылыг амытанга хора чедирерин шеглээрин чурттакчы чонга тайылбырлаан бис. Бурган айының алыс утказы — өгбелерниң чагыларын сагып, бурунгу ужурларже эглип кээри болур.

— Сака Дава айының дур-

гузунда зыт чиирин болгаш арага ижерин шеглээр доктааттынган. Бо сагылдарны чон канчаар хүлээп алыр-дыр?

— Тываның чурттакчы чону ыдык айда арага аймаан ишпес дээнин бүрүнү-биле деткип турар. А зытти чемге ажыглаарына хамаарыштыр хамаарылга өске: хүннүң-не чиир чемнеринде зыт чок кылдыр бодап шыдавас. Тывалар «зыт чивеске, хырын үнмес» дээр. Бистиң өгбелеривис чайның башкы айы келгени-биле зытти ажыглаарын шеглээр турган болгай. Олар азыраан малын камныг чораан, узун кыштың соонда мал арыпкан болур болгаш күске чедир ол деңгел кирер ужурлуг. Ынчангаш чайын сүт болгаш сүт аймаандан кылган ак чемче кирер. А зытти байырлалдар ийикпе азы кандыг-ла-бир онзагай хүнде чемге ажыглаар. Ол дугайында өгбелериниң ужурчаңчылдарын ам-даа утпаан 80-90 харлыг улуг назылыг кижилеривис, төрелдеривис чугаалап чоруур болгай.

— Сака Дава айының бир чугула чүүлү — чурттувустуң ыдыктыг черлерин аштап-арыглаары болгаш ону моон соңгаар чүдөдип, бокталдыр-базы...

— Ийе, арт-сын кырында овааларны, аржаан-суглар баштарын, ыдыктыг дагылгалыг черлерни, ыяштарны, черле ниити бойдусту: хемнерниң, сугларны, хөлдөргү, ыдыктыг тайгаларны, арт-сыннарның дириг бойдузун келир салгалдарывыска хумагалап, камнап арттырып бээр ажылдарны амыдыралга боттандыраарын ыдык айдан эгелеп, назынывыс төнгүжеге чедир күштелдирерин утпазы чугула.

— Чайның башкы айындан дагылгалар үези эгелээр болгай. Ыдыктыг черлерде чон ыяштарда хөйү-биле кадактар, чаламалар, хей-аът туктарын шараан болур...

— Чайны башкы айының 8, 15, 27 чаазында оваа дагыыр, чер-чуртунуң эзлеринге өргүлсөңүн кылыр хүннер. Бо үеде кадактарны, чаламаларны, хей-аът туктарын белең үзүлбес (синтетика) пөстөрдөн кылган болур. Бедик арттар кырынга чурттакчы чон өл ыяшка бо бүгүнү дыңзыг эвес шарып-даа каарга, чылдан чылче ыяш өзүп, будуктары чооннаарга, боой туда бээр. Шаанда өгбелеривис хей-аът тугунда дораан элей бээр пөстөрни, адының чел, кудуруун үзе тырткаш, кадактар кылдыр ажыглап чораан. Сан-чургайларның санаашкыны-биле ыдыктыг черлерге кадактар, чаламалар, хей-аът туктарын бир чылдың дургузунда азар болур. Бир чыл эрткенде эргилээнин аштап-арыглап, солуур. Ынчангаш өл ыяштарның орнунга тускай кылган адагаштарга шарыры күзөңчиг. Ыдыктыг черлер девискээрин арыглаарга база буян-кежи көвүдээр.

— Ыдыктыг айның түңнелдери кандыг ирги?

— Тываның шупту кожууннарына лама башкылар чедип, ыдык айның сагылдарын сагып чоруур чүдүкчүлерниң саны эвээш эвес болганын демдеглезин. Ынчангаш чыл санында-ла тыва кижилер ыдыктыг айда мага-бодун, сагыш-сеткилин арыглап, буянныг үле-херек кылып алыр деп үзөлдөлдүг чоруур болза, мөзү-бүдүштүг болур. Эскерип чоруурумга, аныяк-өскөн Будданың өөрединче кичээңгей салып турар апарган. Ол дээрде дыка улуг сайзыралдыр. Чүге дизе олар бистиң келир үевис-ле болгай.

Төөгүдөн алгаш көөрге, IV чүс чылда сарыг шажынның өөредии Тывага сайзырап турганын эртемденнер шинчилээн. Ооң бадыткалы — Чаа-Хөл кожуунда дагда куй иштинде дашта Бурганның окур-хевирин оюп каан ыдыктыг чер. Ол үеден тура-ла, өгбелеривис ыдык айны демдегледип, байырлап турган деп угап билип турар мен.

Ыдык айда нүгүлдүг кара үле кылырга, чүс муң катап көвүдээр, а буянныг ак үле кылырга, чүс муң катап көвүдээр. Бот-боттарывыс база аравыста эптиг-найыралдыг болуп, улугну улуг, бичени бичи деп хүндүлөп, он ак үле-херекти бодарадып, нүгүл кылбазын сагылыңар, чонум!

— Интервью бергениңер дээш улуу-биле четтирдим, Башкы.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Сарыг шажынның угаадыглары

“Биче чажындан тура-ла бот-боттарын дыңнажып, бот-боттарына дузалажып өөренип алыры чугула болур. Бот-боттарын өршээп өөренири база сагыш-сеткилинге хомудалдар шыгжавазы — эң кол чүүл”.

“Мээң аныяк-өскөңгө чагыым: өөредилге чылдарын чуртталганың эң кол кезээ кылдыр хүлээп көөрү чугула”.

“Кижиниң мергежилге — өскөлөргө дузалажып чорууру; бо дээрге мээң өөредим, мээң хууда үндөзилеттинген бүзүрелим-дир”.

“Дилеп чоруур аас-кежиивиске чүгле угаанывыстың арыглаашкыны таварыштыр чедип ап болур бис”.

XIV-кү Далай-Лама.

Көдээниң амыдыра

МАЛЧЫН
ДУҢМАЛАРЫМ

Дуңмам Юрий Ховалыгович Доржу-биле кады төрөөннөр уруглары бис. Ол 1973 чылда Чаа-Хөл кожуунуң «Найырал» совхозка баштайгы күш-ажылчы базымнарын эгелээн. Аңаа чылгычылап, чолаачылап турган. Чылдың-на апрель айда Чадаана хоорайның чоогунда эртип турар аът чарыжына бо чылын Юрий Ховалыговичини үр чылдарда чылгычылап, хей чарыш аъттарын өстүрүп турары дээш аңаа «Тыва Республиканың алдарлыг чылгычызы» атты байырлыг байдалга тыпсып, хөрек демдээ-биле шаңнаан. Дуңмам ТР-ниң Дээди Хуралының, кожуун чагыргазының хүндүлел бижиктериниң эдилекчизи.

Кенним Татьяна Сандапаевна садыг шугумунга 35 чыл үре-түңнелдиг ажылдаан. Ол кооперацияның профэвилел, «Чыжыргана» агитквартызының даргазына, сумунуң болгаш кожуунуң депутатына удаа-дараа соңгудуп турган. Чаа-Хөл суурунун Херээженер чөвүлелиниң кежигүнү. Кожуун, суму чергелиг уран чүүл фестивалдарының, көрүлделериниң идеякейлиг киржикчизи. «Күш-ажылдың хоочуну» аттың эдилекчизи. 2001 чылда «Россия Федерациязының садыг шугумунга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Амгы үеде олар хүндүлүг дыштанылгада.

2001 чылдан эгелеп дуңмам биле кенним хууда мал-маганын тутуп чоруур. Чаа-Хөл кожуунуң Саргол малчыннар бригаданың кежигүннери. Ортаа Сарголдун Кара-Кожагар баарында кыштаанда алды чүзү малын (чылгы, инек, хой, өшкү, хаван, дагаа) малдап, төрөөн кожуунунуң экономиктиг хөгжүлдөзүгө үлүг-хуузу кирип чоруурлар. Ажы-төлүнүң дузазы-биле сизген-ширбиилди чедер кылдыр белеткеп алырлар. Чазын кажаазының өдөөн хооргаш, көрөң кылдыр кургаткаш, чай, кыш чок одап турар.

Шаандагы ук-төөгүзүн алыр болза, Юрий Сагай Ховалыг уктуг, а Татьяна улуг Тюлюш уктуг. Ада-иези малчыннар чораан. Юрий — Ховалыг Бюрбежен-ович биле Ховалыг Чондановна Доржуларның ортун оглу. Татьяна — Сандакпаа Самыи-оолович Тюлюш биле Көк Делгерова Найданның улуг уруу. Амгы үеде бо улуг кижилеривис аравыста чок-даа болза, ажил-ишке кезээ салгалдарын арттырып каан.

Чайгы үеде Доржулар «уйгу чок» Улуг-Хемче Хемчиктиң кирген аксының оң талакы эринге чайлаар. Янзы-бүрү өңнүг чектер сагланнаан кончук чараш «Базарга-ла көк, эдерге-ле хек» дээр оран болгай. Улаштыр Улуг-Хемниң эдээн элээн бадарга, Үр-Сайыр (Ажыг-Суг) аржааны. Ачам Шойдак-оол Хапылак-ович Ховалыг тоолчу, йөрээлчи, шүлүкчү кижилер. Юрийниң даайы болур. Ачамның төрөөн чери — Үр-Сайыр аржаанының аксы.

«Агы, каңгы, кадар оыттуг мээстерлиг Артыш, чойган чыды чаагай таңдыларлыг,

Айлыг, бестиг, тоорук мөөгү Айыраң чараш чечек шыпкан шынаала деп, ачам шүлүктөрүндө черин алган чораан.

Долгандыр бедик-бед даглар куржаан, ыңдында Тайгазының меңги хары безин эривейн чыдар, ан дешкилешкен, те, чуңма черлер болгай.

Доржуларның өг-бүлө ажы-төлдүг. Он үш уу, ынак кырган-авазы, кыргыз. Уруглары шупту дээди ниг. Улуг уруу Шенне Хака күрүне университетин, кызы Шораана Бурятияны ажыл-агый университети чии уруу Шончалай Кемер эмчи академиязын дооска.

Хеймерлери ийис оолдуган. Дөнен-оол биле Дерб алышкылар РФ-тиң Онза Б дар яамызының Уралда өрт албанының күрүне инсти доосканнар. Дөнен-оол Кыз 22 дугаар өрт кезээниң та даргазы, Дербет-оол Ча кожуунда 18 дугаар өрт ке даргазы. Алышкылар бичик тура уран чүүлге, спортка хышылдыг. Республиканың ма нар байырлалы — Наадым чадаг чарыш маргылдаа бүзүрелди-биле тиилетелерни ээлеп турар. Ажылдап албанының мурнундан респ кадан дашкаар чадаг чар хаак болгаш өрт кезээниң эрт турар маргылдааларына к чоруур.

Юрий Ховалыгович үннүг ырлаарындан аң спорттун хоочуну. Республиканың чадаг чарыш болгаш спортунга каш дакпыр чем аттың эдилекчизи. Оолдары болгаш аныяктарның да ныкчызы. 2013 чылда Ю республиканың көдээ ажыл-ажылдакчыларының мурнун бөлүк спортчулар-биле Кы ноярск хоорайга эрткен хаак гылдаазына киришкеш келт.

Кенним Татьяна алызын топтут-томаанныг, бүдүш даараныр, ырлаар, шүлүк чогаадыр салым-чаяанныг. Х чөмзиг ава хойтпак, ааржы, рут, чөкпөк, өреме, саржаан леткеп, куйгазын хайындырта холодец кылгаш, уруг-дарыын үлевишаан, артыкшылыг хереглээн чонунга садып тура.

Малчын дуңмаларым чымыштыг ижинден аңгыда, хө дөргүл-төрөл чону-биле эдерки дузалажып чоруурлар. Чаа эсе изиг сүттүг шайы кезээде белг олар улус. Ынчангаш оларга өн дег кадыкшылды, ажил-ишине чедишкыннерни, өлчей удазыны дег чаагай узун чуртталганы сеткилим ханызындан күздөм.

Алды чүзүн малын малдаа. Ада-иезиниң чуртун эзлээн. Ажил-ишчи дуңмаларыма Аас-кежик, өөрүшкүнү. Ак орукту, тайбың чолду Алызындан күзээлинер!

Светлана ХОМУШУК.

РФ-тиң ниити

өөредилгезиниң хүндүтүг ажылдакчызы күш-ажылдың хоочуну Чаа-Хөл сууру.

Тываның улустуң артизи болгаш Россия Федерациязының алдарлыг артизи Дамба-Доржу Саттың чээни.

а чоннуң чоргаара-
шоорнуң, танцының
ниң «Саян» ансамбли
тунга-ла, чартык чүс
он бо чылдың июньда
лика демдегледип эрт-
деп турарын массалыг
мация чепсектерин
штыр билип ап, көрүп
ис.

имден-не «Саяннарның»
р организастаттынып,
тунуп келгенин, акым
рол (суурда ады) Кызыл-
ча чедип кээрге, ынчангы
а сайдыы Мапта деп
ымны аалындан сүрүп
ын а кажан ансамбл

«ШЫННЫН»

Юбилей

АК-ДАШ СУУРУМ 70 ХАРЛААН

1936-1945 чылдарда Улуг-Алаак сумузуңуң саң-хөө айтырыгларың харыылаар килдининиң агентизи, 1947 чылдан эгелеп МЧАЭ даргазы, 1962-1977 чылдарда мыйыстыг бода мал бригадири чораан, 1915 чылда төрүттүнгөн, 92 хар чедир чурттаан кырган-ачам, Ооржак Чадамба Куурашпай-оглунуң бижээш, арттырган төөгү материалдарыңа даянып, солунга бо чүүлдү (статьяны) ырак-чоокта чурттап чоруур суурум чонунга бараалгаттым.

«Кижичурттуг, куш уялыг».

Мээң өскөн-төрзөн суурум Сүт-Хөл кожуунунуң Ак-Даш сумузу 70 харлаан юбилейин 2019 чылдың июнь 26-да байырлап эрттирер.

Төөгү арыннарын колтарып көөргө мындыг.

1936 чылда Чөөн-Хемчик кожуунунуң Теве-Хая сумуздан Ак-Хая, Шеми-Аксы ол ынчаар чурттап турган чон Хорум-Дагның 8-ки арбаны-биле кады хуралдааш, Улуг-Алаак сумузуң тургускан. Баштайгы даргазыңа Очур Монгушту, секретарыңа Дарый Дадарыкпайовнаны бир үн-биле бадылап алган. Суму төвүн Шеми-Аксының Тей деп черге тургузар деп дугурушкан, тудуг-суурну эгелзэн. 1945 чылда бо сумуга 16 өрегелиг Кызыл-Хадың деп МЧАЭ тургустунган. Херэзженнер даргазы Кара-Кыс Монгуш, АРЭВ секретары Куулар Данчит-Серен Лопсан-Дамба огулар чонну удуртуп ажилдап турган.

1948 чылда Шеми-Аксында Тейге Улуг-Алаак сумузуңуң чону чыылгаш, колхоз тургузарының дугайында хуралдаан. Ынчангы суму даргазы Чат Донгак колхозка кирер күзөлдиглерни хол көдүртүп бадылаткан. Ооң түңнелинде 46 өреге күзелин илереткен, МЧАЭ-ниң 16 өрегези-биле каттай санаарга, 62 өрегелиг колхоз тургустунган. Оон эгелзэш чоорту сумуңуң чону шупту колхозче кирген. Баштайгы колхоз даргазыңа Сарыглар Какпаанак Чөлбенович, кол бухгалтер албан-дужаалга Ооржак Очур Ламаевич, Норбу Монгуш Чарынды-евич олар ажилдаан.

Колхоз төвүн амгы Ак-Даш суурнуң девискээринге тургузар кылдыр шитпирлээш, 1949 чылдан эгелеп тудуг-суурну Хемчик кежир көжүрүп эгелзэн. Ынчалдыр Жданов 7 чыл школалыг Ак-Даш суурнуң төөгүзү эгелзэн. 1958 чылга чедир "Жданов" колхоз Сүт-Хөл районунуң

Таисья Ондар.

6 колхозунуң мурнакчы колхозу болуп турган. Колхозту даргалап чорааннар: Какпаанак Сарыглар, Анай-оол Монгуш, Бавык Донгак, Ооржак Кончук, Куруу Соян, колхозтуң тускай эртемниглери: зоотехник — Чамыы Ондар (Куулар), мал эмчилери — Кыргыс Шагдыржап, Монгуш Анай-оол, Сарыглар Шыдар, Куулар Санчай оларны хамаарыштырып болур.

Ол үеде республика иштинге ат-сураа алган Ак-Даш сүт-бараан фермазы база бо суурга турган. Дуржулгалыг хоочуннар Эрен Ондар, Ак-кыс Ондар олар симментал уксаалыг сүткүр ак инектерни семиртип сегидер сорулга-биле, чайлагладып чорааш, Уру аржаанын тып, ону ажитканы аңгы, улуг төөгү болур.

Үр үениң дургузунда Ак-Даш суур "Алдан-Маадыр", "Сүт-Хөл" совхозтарның салбыры болуп чораанындан тудуг-сууру улуг хөгжүлдө албайн келгенин улуг улус сактып чугаалажыр.

Ниитилелдин тургузуу солчуп, үелер канчаар-даа өскөрлүгө, төрзөн суурун кагбайн, ону хөгжүлдүп чоруур суурум чонунга чоргаарланар мен.

Ак-Даш — бо хүнде 662 чурттакчылыг, 128 өрегелиг, ортумак школа, уруглар сады, библиотека, фельдшер-акушер пункт, 2017 чылда чаа туттунган 80 олуттуг чараш клубтуг үениң аайы-биле хөгжүлдөжө бурунгаар дидим базымны кылып чоруп олурар суурларның бирээзи.

Амгы үеде суму баштыңы Ояна Мииш-ооловна Ондар, чагырга даргазы Таисья Хеймер-ооловна Ондар удуртуп-баштап ажилдап чоруурлар. Сумунуң хүн бүрү ажил-амыдыралын суму чагыргазы, Төлээлекчилер хуралының 2 кожуун, 7 суму депутаты, 5 хөй-ниити организациязы, 7 арбанның чурттакчы чону, албан-организациялар-биле демнежи чорудуп турар. Ак-Даш сумузу Сүт-Хөл кожуунуң 7 сумунуң аразында багай эвес түңнелдерлиг суурлар санынче кирип турар. 2018 чылда кожуунда корум-чурум, онза байдалдар айтырыглары, үндүрүлгөр чыылдазы, чайгаар өзүлдө, чурттакчы чонунуң суурдан көжүп үнөр чоруктары дээн ышкаш көргүзүлгөр талазы-биле суму мурнуку одуругда. Республикага чарлаттыңан «Эң дээр ажилдыг староста» деп мөөрейге Ак-Даш сумудан Анатолий Ооржак төлөпиг болуп, 1-ги шаңналдыг черни ээлзэн. Ортумак школа база-ла эң дээр ажилдыг школалар одуруунче кирип турар.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының эгелзешкини-биле «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелдин 2016-2018 чылдарда киржикчилери эки көргүзүлгөрлиг, бедик көдүрлүүшкүнүг ажилдап турар. Ол ышкаш 2019 чылда күзелин илереткен аныяктар Ай-Чүрек, Аржунтуя Саттар бо хүннерде кыштааның тудуун доозар дээш, шалыпкын ажилдап турар.

70 чылдаан байырлалывыс бүдүүзүндө ээн кагдыңган турган садыг тудуун кыска хуусаада ажилгалга кириеринге белеткеп турар. Ону Ак-Даш суурга үр чылдарда хереклекчилер ниитилелиниң хоочун садыгызы болуп ажилдап чораан Каваа Данил Дажыевичиниң уйнуу аныяк сайгарлыкчы Станислав Каваа дидими-биле хүлээнип алгаш, тудуг ажилдарын шимчедип турары ол.

Тываның аңгы-аңгы булуңнарында чурттап чоруур чаңгыс чер-чурттугларывыс суурувустуң 70 чылдаан байырлалы-биле холбашкан сактышкыннарны, төөгүлүг чуруктарны дилеп, тып, солун арыннарыңа моон-даа соңгаар идепкейлиг чырыдар боор дээрзинге идегээр-дир мен.

Ак-Даш суму чагыргазының даргазы Таисья ОНДАР.

Сеткилди сөс-биле ажы

КОНВИЗТИН "САРЫГ" СОЛУНУНДАН КУСКУМ КЭЭР-ДИР

Кажан-даа солун-сеткүүлгө чүве бижип чорбаан мен. Та үндүрзүн, та үндүрбезин. Төрзөн Тывамның сайзыралыңа доора чудук болган хөөреткен чугаа-сооттан шуут шылай бергеш, кыдыындан эскерип, билип турарымны черле бижип, сеткилден үндүр чугаалаксаан күзелим-биле бо чүүлдү «Шын» солунче бижир деп шийтпирлеп алдым.

Бодум Кызыл хоорайның чурттакчызы мен. Аал-ораным, ажы-төлүм-не бүдүн-бүрүн чорза, чүү-даа болуп турар болза, менээ хамаан бе деп сеткилдиг чордум. Мен ышкаш мындыг бөдүүн тывалар база хөй-ле боор.

Бир эвес бис, үндезин чурттакчылар, өскөн-төрзөн чуртувус, ооң келир өйү дээш демнешпес болзувусса, кым биске белен чыргалдыг амыдыралды тургузуп бээрл? Ыттавайн, көрбээчечнээр үе эрткен. Бажым ковайтып, хөрзэм көдүрүп, шын чүүлдү деткиир, меге-хопчуларның аксын дуй шавар болза эки-дир деп билдим.

Сөөлгү үеде бо интернеттен-даа номчуурга, чамдык улустуң меге хоп-чивин-даа дыңнаарга,

орук дээш шуут дыка х тылгалар бар-дыр. Ону сеткилим дыка өөрүп, хөөрөп четтим. Ол бүгү Чазактың херек кырын дээш кылган ажылы ы Каракка-ла көстүп турар кижичанчап багай дээр галарывыс чүнү-даа х турар деп, канчап четтинер боор. Чаңгыс б безин хөйүнү хөөрзэн, хөктанган чалчырааштар харыы эвес деп бе?

Каш-ла борбак чонун тарын бактажып, чокшуп-турда, кыдыындан ону өске кижилер амырап-ла бо бистиң хоорайда Конкижи база бар-дыр бо. луну дээр «Риск» деп с тыва чазакты бактаан үе шоодуглуг чүүлдер удаа үнүп-ле турар. Чүге ону со чүве ирги? Ол чүгүлө хө өөскүдүп, чон биле чазак кырыштырар сорулгалы багы эртпээр кижичанчап кымыл ол дээрзин, интер номчуурга, шуут ат болган чүдөк хамааты. Эзирик ч КАИ ажилдакчыларыңа гаш, оларны эки-бак сөгте

Чонум, караавыс ажыдып, гандыр эки чүүлдү эскерип, ч вус дээш, чуртувус дээш дем чурттаалыңар. Меге хопка ч алыспаалыңар!

арын видеода тырттырып чорду. Ону көргөш, шуут кү кээр-дир. Ол черле дажаар дажаа-биле ойнаан дээн ыш чорбас дужумет. Мындыг ки деткип турар улус безин тып келген деп чугаа дыңнааш, ч кайгап-харап, бо «чонум, кан бардыңар?» деп айтырык кээр. Ыраккы 1998 чылдан т Конвиз деп кижичанчап тос удаа де таттаар дээш чадашкан ки деп, интернетте бижип каан номчудум. Оон аңгыда Курт Думазынче безин кордап тур хөөкүй болду.

Ам база Тывага удаас со гулда эгелээр. Ынаар туралда даа чыгыы болгай аан ол. Тыва чогум ооң кылыпкан эки чү бар? Туттуруп каан чаңгыс-да болза садиги бар бе, өскүс амы төлге чаңгыс кил конфета суму чытканын көргөн кижичанчап бе? Че харын, ооң чаңгыс конфетазы кымга херек! Чон ол чокка-ч чурттап чораан. Таанда чоңуу караавыс ажыдып, долгандыр эки чүүлдү эскерип, чоңуу дээш, чуртувус дээш демни чурттаалыңар. Меге хопка ч алыспаалыңар!

Алдын-оол МОНГУШ
Кызыл хоорайның
чурттакчызы

Тудуг ажилдарының үези.

ПОЧТАЗЫНДАН

Чылдар болгаш кижилер

АЧАМНЫҢ СУГЛУГ ШИЛИ

Ээ ачамны Даржаа Якович Кара-Сал дээр, ачым адап алган шолазы бызаң. Ол 1899 чылдың апрель 10-да чүдүлгелиг бестандывыс, чеди хемнер-агыл баткан бажы Ак-мунуң соңгу чүгүндө шурап чыварлыг Дажы-Шемиин Биче-Эдер-Даг биле Даг-Дагның чиге дужун-агыл-Кежиг дээр күзегге Доржукайович биле Чылбаандайовна Кара-арың кидис өөнге дун болуп төрүттүнген.

Ачым мээң ачам турган төрүттүнгенинден бээр арлап турар. 1950 чылдың үезинде аар аарааш, кусте айттанып чоруткан

суглуг шили-биле арат буга-уңдур-даа турган. 1940-жылдан соңгааргы үелер ол чылдарда көшкүн амыдыг араттарның демниг, ачым чүү дээр боор. Ачам манзаның ийи ужуңга кадааш, ооң ортузун-агыл шилин быжыглааш, ачым хемден ховуже үнер арып алгаш, суглуг шили-агыл-ла эгелээр. Демир-агыл кижиги ооң соо-биле манзаның будунуң баскан демдектеп-ле эгелээр. Ачым-биле кижиги бүрүзүңе арып бээр. Буганың калбаа метрден 1 метр чедир, а 30 сантиметр хире бо-

лур. Буганы күзүн эгелээр, чүге дээрге чазын суггаргаш, тараа тарыыр болгай. Буга суунуң кайнаар углаарын чүгле суглуг шили айтып бээр. даштыг-хаяларлыг даглар белин одуртур-даа хаядашты бузуп тургаш эртер апаар.

1943 чылдың октябрь 8-те Дагыр-Шемиин Доора-Даг баарындан үнген араттарның суггарылга бугазын ачам суглуг шили-биле шинчилп үндүрген. Ол буганың суу Шанчыг-Белин одурткаш, Чыргакының Оораш-Хавакче шурап кире берген. Буганы казарыңа Дагыр-Шемиин, Чыргакының, Хорум-Дагның, Чыраа-Бажының, Шемиин эр хиндиктиг арат чону айттар мунуп алгаш, кээп кижип турганнар.

Ачам суглуг шили-биле дыка-ла хей араттарның суггарылга бугаларын шинчилеп үндүргүлээн. Кайыын-даа айттыг улус келгеш, ачамны чалап алгаш чоруй баар чүве ийин. Ооң үндүрген суггат бугалары Өвүрнүң ыраккы Сагыда Дүжерлик бугазы, Ак-Туругда, Хорум-Дагның Оораш-Хавакта, Шемиде, Дагыр-Шемиде, Чыргакының Кара-Суг-Аксында, Улуг-Ховуже үнген Кызыл-Хавактар бугазы дээш оон-даа өскезин демдегеп болур. Колдуунда ачамның суглуг шили-биле ховуларже араттарның хол-биле казып үндүргүлээн бугалары 1940-1946 чылдарда кастынып тургулаан чүве. 1947-1948 чыл-

дардан эгелеп, МЧАЭ-лерден коллективизация кидин түлүк эгелээн. Көшкүн амыдыралдан сууржуң байдалче шилчээнивис ол.

Араттарның дерин төп, холун хавартыр казып каан суггарылга бугаларын колхоз, совхозтарның күчүлүг техниказы-биле септеп, эде-хере тырткаш, улаштыр ол шөлдерден бедик дүжүттү ажаап ап турду. Ачам черле элдептиг кижиги, тыва национал хөгжүм херекселдерин — игил, бызаанчы, чадаган чазар болгаш аңаа ойнап база билер. Демирден, ыяштан эдилелдерни база коыш бижекте, ыяш аптараны, өг ыяжын, тыва эзерни чазап чораан.

Оон ыңай ол аңаар. Шактыр болгаш үш адар чамыктыг бооларлыг. Тайгага аңнап барганда, одага айттан артынчаан дүжүргеш, мынча дээр: «Откөстен белеткеп, пашка сугдан тип алгаш орап сен» — дээш, боозун аштап-чүлгээш, аңнап чоруптар. Элээн болганда, чинге аңны (элик, хүлбүс) чүктөп алган чедип кээр.

Ол Чадаана хоорайга эмнелге, школа, Үстүү-Хүрээ тудуунга, Чыраа-Бажы, Чыргакының Хову-Аксында, Дагыр-Шемиге турган суурларның таваан салышкан. Ачам Даржаа Кара-Салдың холу-биле кылган бүгү-ле ажылының халас барганы хомуданчыг. Хоойлуда айытканы-биле, мөчөөн сөөлүндө-даа эрткен үеде идепкейлиг ажылы дээш, күрүнө шаңналын тыпсып болуру көрдүнгөн деп билер мен.

Оолак КАРА-САЛ,
күш-ажылдың хоочуну.
Чыраа-Бажы сумузу.

Хоочуннуң бодагы

ТЫВАГА ДЕМИР-ОРУК КЕДИЛИГ

Экии «Шын» солуннуң редакциязы. Солун-сеткүүлге чүве-даа биживейн чораан кижиги мен. Ынчалза-даа «Шын» солунну үзүктөл чок чагыдып ап, номчуп келген мен. Тывага демир-орук тудуун кылып эгелээр дей бергенин телевидениеден дыңнап, «Шын» солундан номчуп тур бис. Моон мурнунда чугаа кырынга чоруп турган болза, ам херек кырында шиитпирлеп эгелээни эки-дир.

Тывага демир-орук кириринин дугайында Ш. Кара-оолдун интервьюсундан номчуп олурарымга, ССРЭ үезинде-ле ону чугаалажып эгелээн чүве ышкажыл. Ол үелерде Саянның улуг бедик дагларын, агым хемнерин ажыр кылып техника арай бо үе ышкаш шыырак эвес болган боор деп бодаар-дыр мен.

Улгады берген кижиги, баштай демир-орук кээр дээрге сестип-даа турган мен. Ам бодап олурарымга, Тываның сайзыралыңа оон дээр чүве чок тур, кыдыг кызыгаар черде улус тур бис. Чамдык улусту дыңнаарга, чүү деп-даа турар. Ол хевээр улуг сайзырал чок, хамык бараан-сараан, тудуг материалдарын аар өрте-биле садып ап, чадажып-ла чоруурувусту күзеп турары ол бе? Чүгле бодун боданмай, келир үениң анык-өскени төрөөн Тывага эки байдалдарга чурт-таарын бодаар болза эки. Мен улгады берген кижиги демир-оруктуң эгезин-даа болза көрүмзе деп бодап олур мен.

Уйнуктарым соңгаар хоорайларда сургуулдап чоруур. Бичии уруумнуң оглу ам 5 дугаар чыл өөренип тур, ам-даа 2 чыл болгаш доозуп кээр. Кижиги оларның канчаар чурттап турарын барып көрүксээр чүве-дир. Улгады берген кижиге машина, автобуска олурупкаш, каш хонук дургузунда ынаар чедери дыка берге. Самолет дээр кижиги бүрүзү ооң өртөөнү күш четпес. Демир-орук кирип кээр болза, дышты-биле саат чок чедер-ле-дир.

Ол-даа канчаар соңгаартан бо садыгларда кээп турар тудуг материалдарының кандызындаа, кайы хирени-даа демир-орукка чүдүрүп эккээр, өртээ чиик болур. Бажың-балгат тударыңа кайы хире дөгүм-дүр. Ынчангаш хей аал чурттаар каът бажыңнарның өртээ база чиигээр болгай. Ажыл чок кижилеривис аңаа ажилдап, өг-бүлезин ханды-рар аргалыг апаар. Демир-орук кирип кээрге, улуг бүдүрүлгелер сайзырап эгелээр, аңаа база хей ажилчын күш херек болгай.

Бөдүүн пенсионер кижинин бодалым бо-ла-дыр чонум. Дарга-бошкаларның шиитпирлээр документ айтырыглары дүрген бүдүп, демир-орук Тывага саат чокка кирип кээр-ле болзунам! Ооң-биле кады улуг электри шугуму-даа, демир-орук-даа кожавыс Моолче кирип сайзыразын. Электри энергиязы, амыдыралга херек бараан-сараан өртээ чиигезин.

Очур МОНГУШ,
Кызыл хоорай.

Эн-Хемчик кожуунуң сумузуңда Хеймер-оол аттыг школаның тургус-тындан бээр мугур 80 олуп турар. Чоннуң ажы-эртөм-билигге чедирип, арал-чуртталгаже оруун баштап өөредип каан высты сактып, эрткен-үелерни, эш-өөрүвүстү ашкыларывысты солун штыр чырыдарын орал-

1965 чылдың сентябрь эгелеп 1 «А» класска 32 ооң уруглар өөренип эгелээ. Башкывыс — Елена Овна Диис. Мен чаңгыс ууга өскөн өөрлерим Маа-да, Нина Очур-оол, Нарзу-оол, оолдар Сергей О-оол, Сергей Сендинмаа өөрөө олар-биле чаңгыс өөренип эгеледивис.

Урувус ийи узун кудумчу-дөрт кезекке чарар тур-кү-кудуку, кедээр-ишкээр ык булуң талазынга Гая Оол, Света Куулар, Катя Оол, Люда Бегзи, оолдар Кара-Сал, Юра Балчыр, Вас-оол, Игорь Куулар — ар хамааржыр. 2-ги класс-ени бергенивисте Сергей Оруспай, Надя Ондар-ген. А 5-ки класска Борис Ов, Валера Сүт-оол, Рая Немешкен.

Еде башкыларны «овна», деп адавас турган. Адын ла, «башкы» дээр. Дарга, кижилерни база шак-ла

Школачы үелерим уттундурбас

МУГУР СЕЗЕН ЧЫЛДААН

ынчаар адаар чүве ийин. Чижээ, Шириндиги башкы, Шулуу дарга, Тамара эмчи дээр турган.

Школавыс улуг, делгем, узун коридорлуг, арыг-силиг класс-тарлыг. Бирги класска өөренип келген биске, чаштарга, ол кай-гамчык чаа, солун делегей. Класс бүрүзүңе демир-биле кылган «контромарка» дээр, топка-биле одаар суугу турган. Олар-ны бистиң чаңгысклассчывыс Валераның ачазы Седен Очур топкактарны чадаг-шанакка сөөртүп эккеп, одап турганын көөр улус бис. Кыжын чапсар үезинде даштыгаа үнгеш, кирип келген, дашкыны догандыр

куспактап алгаш, чылыгып тур-гулаар бис.

Үшкү класска кээривиске, башкывыс Алдын-кыс Шалдан-Хунаевна апарган. Школага өөреникчилер сынышпайн турганындан бистиң классы садыг үстүндө интернатка өөредип турган. Башкывыс чапсар үезинде садыгдан борбак-борбак «камбет» садып эккелгеш, үлөп бээр-ге, амыраар деп чүвевисти кан-чаар боор. Үшкү классы доозуп тургаш, май 19-та борбак арыг иштинде алаакка пионерлер одаа кывыскан черге, пионер кежигүнүңге киргенивис уттун-дурбас. Ол олчаан кызып гал-

стукту 7 класс дооскужеге чедир, багланган бис.

Чеди класска өөренип туру-вуста пионер организациязының 50 чыл ою болган, ынчан бистиң класс Чадаана хоорайга улуг парадка танкистер боол, танкист хептиг кирип турдувус. Марш-тап өөредип турган башкывыс Эдер-оол Мастаевич. Бешки класска кээривиске, Анзалбаа Улугхаевна башкылай берген. Беш класстар улуг класстарга хамааржыр болгаш, школага болган янзы-бүрү хей-ниити ажылынга, оюн-тоглаага кирип апарган бис. Башкывыс бисти эртем-билигге, амыдыралга өөредип, оолдар, уруглар ара-зында найыралдыг болурун ча-гыыр турган. Бис башкывыстың чагыг-сөзүн күүседирин кызып чордувус.

Школачыларга неделяда ийи катап клубка кино көргүзөр тур-ган. Бис класс оолдары мурнай киргеш, уругларга сандайларны эжелеп каар чаңчылдыг апарган бис. Бистен өске классың оол-дары үлөгер ап, өттүнер апарган. Школаның улуг классчылары кыжын одаар топкактарны фев-раль, март айларда тайгага бел-леткеп алырлар. Биске ол кончук хөглүг ажыл турган. Чадагай машина кырынга олурупкаш,

чедер черивиске чедир ырлажып чоруур бис. Узун хол хирээле-ри-биле узун дытты ужураш, топкактааш, чыыр турган бис. Класстар аразы социалистиг чарыштыг боор. Кайы класс хей топкак чыгганын түңнээр. Бистиң класстың оолдар, уруглары ти-лекчи болур дээш, дыка кызар бис. Социалистиг чарышка ажар ужурулуг класчывыс «Б» класс турган. Ол чажыттарывыстың чамдыктары бо: Зина Сентил-дээр, Зина Комуштаар, Люба Серен-оол, Валя Көк, Валя Май-так, оолдар Коля Кыдыга, Пока Бырыт-оол, Дыртынович, Сергей Зуб, Валера Хертек.

Суурга армян омактыг ту-дугжулар даш тудуглар тудуп эгелээн. Школачылар акы-дунма армян тудугжуларга шефтээш-кин дузазын көргүзүп, хаялыг дагдан калбак-калбак даштарны машина оруунга чедир чыып, дузалажып турдувус.

1930 чылдарның эгези-ле боор, кырган-ачам Сергей Ни-колаевич Ондар школа тудуунга хереклээр чудуктарны өреге бүрүзүңе онаап каарга, хомуттуг айт-биле Чолдак-Кара-Сугдан кыжын сөөртүп турганын сактып чугаалаар чораан. Ачам база бо Шеми школазынга эге класстар-га өөренип чораан.

Школавыска буянның ажил-херзэн ам-даа уламчылап, че-дишкиннер хей болурун күзе-дивис.

Николай БЯКОВ
(Багай-оол Коля).

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ИЗВЕЩЕНИЯ

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении в аренду земельного участка сроком на 5 лет с кадастровым номером 17:04:1601003:195, из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Усть-Бурен местечко Большой Кара-Суг, с общей площадью 419065 кв.м. с разрешенным использованием — сельскохозяйственное использование.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143, с понедельника по пятницу с 9.00 часов до 13.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом и земельным ресурсам, строительства и контроля ОЛЕТ А.А.

Администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» просит Вас опубликовать извещение о проведении публичного слушания.

В соответствии с постановлением администрации Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва от 05.06.2019 года № 296 «О проведении публичных слушаний по изменению разрешенного использования (назначения) земельного участка» решил провести публичное слушание на основании заявления Санчай-оол Розалии Вячеславовны по вопросу изменения вида разрешенного использования земельного участка, с кадастровым номером 17:14:0101029:25 из категории земель населенных пунктов, находящийся по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Энергетиков дом 6, кв. 1, с общей площадью

941 кв.м. с вида разрешенного использования «для ведения личного подсобного хозяйства» на вид разрешенного использования «магазины».

Дата проведения публичных слушаний: 08.07.2019 года.

Время начала публичных слушаний: 10:00 ч.

Место проведения публичных слушаний: В зале заседаний администрации Чаа-Хольского кожууна, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь ул. Ленина, 8.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрацией Чаа-Хольского кожууна принимаются письменные заявления и возражения по данному заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям КЕНДЕН Х.П.

от 05 июня 2019 г. с. Кунгуртук

В администрацию Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. РФ Данаа Буян-кыс Васильевна о предоставлении земельного участка под кадастровым номером 17:19:0000000:132 на праве аренды 10 лет, с площадью 84 874 кв. м. из категории земель: земли сельскохозяйственного назначения, с разрешенным использованием — для сельскохозяйственного использования, расположенного по адресу (имеющие адресные ориентиры): Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Шынаанский, м. Кара-Булун

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Тере-Хольского кожууна принимает письменные возражения по данному заявлению.

Главный специалист отдела по земельно-имущественным отношениям администрации Тере-Хольского кожууна ДУДУП Т.Р.

БАЙЫРЛАЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Хүндүлүг чонувус, чаңгыс чер-чурттугларымыс!
2019 чылдың июнь 26-да Сүт-Хөл кожуунун Ак-Даш суурунун 70 чыл оюн демдеглээн байырлапче чалап тур бис.

Программада:

1. Оюн-тоглаа, делгелге, ужуражылгалар — 12.00 ш.
2. Эде кылдыган тудугнуң ажыдышкыны — 14.00 ш.
3. Байырлыг хурал, концерт — 16.00 ш.

Ол ышкаш июнь 22-де Ак-Даш суурга тыва хүреш болгаш аът чарыжына маргылдаалар болурун чарлап дыңнаттывыс. Харылзажыр телефоннары: 89016445361, 89010177475. Ак-Даш суму чагыргазы.

ХОЙ ДУГУН

сорттарга ылгавайн, дугуржулга ёзугаар эки өртөккө хүлээп турар, өг шывар болгаш чоңак, ширтек кылыр кидиске орнап ап болур.

Хүлээп турар чери: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 25, склад № 1, тел. 8-929-314-6432.

Пиломатериал, брус, капиталка, доска, заборная, прожилыны.

Доставка.
Тел. 8-923-383-1575, 8-923-383-4244

Хүндүлүг, номчукчу!

«Шын» солунун редакциязындан Тыва Республиканың Үндезин хоойлузуунуң (Конституция Республики Тыва) номун садып ап болур. Өртээ 100 руб. Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100 (Парлапга бажыны), каб. 309а. Тел. 2-18-10.

ПРОДАМ

1-комнатную благоустроенную квартиру (студия) 7/9, 24 м² по адресу: г. Абакан, ул. М. Жукова, 89, стоимостью 1 млн. 700 тыс. руб-

лей (собственник) с мебелью, натяжные потолки, ламинат, окна ПВХ, лоджия застекленная 3 метра, или обмен на 1-комнатную в г. Кызыл с доплатой 200 тыс. рублей. Тел. 8-923-010-08-20.

солунун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор — 2-01-35.
Редакторнун оралакчызы М.О. Ондар — 2-17-91.
Реклама, чарлал килдизи (С.С. Кужугет) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтирил-политиктиг болгаш социал айтырыглар (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Ч. Чамзырын, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлөтүр болгаш кедээ ажыл-агый (редактору А.Д.Б. Түлүш, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору А.Н. Соян, корр. В.А. Аймаа).
Очулга (А.К. Ооржак, Р.Д. Демчик, А.А. Лагбы).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. — 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94

Государственное автономное учреждение
Республики Тыва "Издательский дом
"Тыва-медиагрупп"

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаннун Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүзээн.
Херчилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге парлаан.
(Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлааттынган материалдарның автордары
бодолдары редакцияның туружу-биле дүтүлгө
болур. Айтылган саннары болгаш өске-даа фактылар
дыңнадылары дээш авторлар боттары харылзаа
Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 66855,
организацияларга — 66860
Солун неделяда үш катап үнөр.
Хемчээли 3 парлаар ама.
Номерни парлапгаже дужааганы графика эзуу — 18.00
херек кырында — 19.00. Солун келбейн баргачы.
2-18-10 телефонно долгаар.

УРУУВУСТУҢ
ЧЫРЫК АДЫНГА ...

Бистиң өг-бүлевиске 2014

чылдың июнь 6-ның хүнү кажан-
даа уттундурбас караңгы хүн
болган. Чараш чаптанчыг уруувус
эмчиниң дээди эртемин чедип ап,
эң эки демдектерлиг дооскаш,
республика эмнелгезиниң тубер-
кулез диспансеринге баштайгы
ажылчын базымын эгелей берген
үезинде амы-тынындан чарылган.

Уруувус Шончалай Романовна
Бады дириг чораан болза, чаа-
ла 30 харлаар турган. Уруувусту
хир-чамга дээртпейн, кезээде
арнынга хүлүмзүрүг чайынналып
чоруур кылдыр азырап чораан
бис. Эш-өөрүнге дузааргак, биче
сеткилдиг, бурунгаар көрүштүг,
кончуг-даа эки аажы-чаңныг уруу-
вус чүве. Бисти, ада-иезин, «сен»
дивес «силер» деп хүндүткел-биле чоргаар чугаалажыр.

Беш чыл эрткен-даа болза, уруувус сени утуп чада
Арттырып каан чаш уруун бистиң өөрүшкүвүс, эртеңги
релдери бооп чору, уруум.

Ынчангаш ынак уруувустуң чырык адынга тураскаат-
ларны бараалгаттывыс:

Тейниң баары соок черге,
Уруум сени чыттырып кааш,
Чеже катап чай, кыш дивейн,
Чевег чедип барбадым дээр...

Черлик кастар чанып келир,
Черниң чечээ частып келир,
Хүннү дуглаан муңгаралым —
Чараш уруум туруп келбес...

Доозупкаштың күжүр уруум,
Чонун эмнел четтикпеди,
Өпөязын божуп алгаш,
Доруктуруп чассытпады...

Беш чыл болду, ынчалза-даа
Дүүн чаа дег, суугадыр чажын дырап,
Хүлүмзүрүн, каттырыңнаан шырайың
Чүрээвиске дириг хевээр арткан уруум.

Утерянный аттестат о среднем (полном) общем обра-
17 АБ 0009107, выданный 25 июня 2011 года МОУ средняя
образовательная школа № 1 г. Чадаана Дзун-Хемчикского
на Республики Тыва на имя Донгака Начына Кошкар-оол
считать НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ.

Утерянный диплом о среднем образовании, выданный
году Тувинским сельскохозяйственным техникумом на имя
Айланы Владимировны, считать НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ

Кады ажылдажылгаже чалалга

ажылдажылгаже чалап тур бис.

Тыва Республикада күрүнениң автономнуг албан че
«Тыва-медиагрупп» — маркетинг, реклама килдизи, хары-
зажыр телефону: 2-18-10, 8-906-997-80-11.

Неделяның тиражы: 11750 экз.
Үндүрүлгениң тиражы: 3900